

Людмила Аскерова

РЕКЛАМА В ЧЕРНІГОВІ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкриваються початкові етапи формування рекламної сфери в Чернігові в ХІХ – на початку ХХ ст. Реклама розглядається як складова частина повсякденного життя чернігівців. Аналізуються засоби рекламування. Звертається увага на специфіку рекламних оголошень та їх удосконалення.

Ключові слова: повсякденність, реклама, оголошення, рекламування.

Чернігів у ХІХ на початку ХХ ст. мав розгалужену мережу магазинів та торговельних місць, більшість з яких здійснювала спеціалізовану торгівлю. Крім того, функціонували заклади, що надавали послуги жителям міста: готелі, трактири, перукарні тощо. Зважаючи на це, існувала певна конкуренція, яка потребувала реклами. Вона була необхідною ланкою між продавцями та їх клієнтами. Для перших – це був засіб заявити про свою продукцію, про її переваги над товарами інших виробників. За умов обмеженості територіального попиту можна було донести інформацію далеко за межі міста. Для споживачів – це була можливість знайти потрібну річ за прийнятну ціну. Тож реклама щодня була присутньою в повсякденному житті городян.

Реклама – це оголошення про продаж товарів або надання послуг з метою привернути споживачів вихвалянням якостей товарів, часто перебільшеними. Способи рекламування – різноманітні. В більшості випадків рекламу розміщують у газетах, у відділі оголошень, а іноді – в тексті. Рекламні афіші роздають на вулиці перехожим або розвішують на стінах будинків. Часто афіші прикрашають ілюстраціями. Тексти реклами складають як у прозі, так і у віршах. Інколи вірші співають на мотив якої-небудь популярної пісеньки спеціально найняті для цього особи¹. Щоб привернути увагу покупця, використовують різноманітні образи, нестандартні поєднання кольорів². Рекламували свій товар як власники магазинів, так і окремі купці із зазначенням ряду та місця торгівлі на базарі. Свою рекламу розміщували і редакції газет та журналів. Окремі особи рекламували свої послуги.

Протягом ХІХ ст. рекламні оголошення урізноманітнювалися: все частіше поряд з текстом розміщували зображення товару. Вдосконалювалася і технологія друкування текстів оголошень: використовувався різний шрифт та розмір літер. Велику увагу приділяли художньому оформленню рекламних вивісок, афіш, оголошень та повідомлень. Зазвичай на них зображувалось те, що пропонувалося купити, замовити чи виготовити – одяг, годинники, взуття, музичні інструменти, ювелірні прикраси тощо. За допомогою спеціальних ілюстрованих каталогів та прейскурантів, що пропонувалися покупцям, також здійснювалася реклама.

Обов'язковими елементами рекламного оголошення були згадки про давню історію торговельного закладу, низькі ціни та високу якість, зв'язки з міжнародними торговими марками, виробниками. У рекламі зазвичай підкреслювалася висока кваліфікація майстра, повідомлялося про нагороди, які отримали ті чи інші товари на російських та міжнародних виставках.

© Аскерова Людмила Суліднівна – аспірантка кафедри історії та археології України Інституту історії, етнології та правознавства імені О. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Рекламні оголошення розміщувалися на шпальтах газет, у вітринах магазинів, перукарень, готелів, трактирів та на спеціально для цього призначених стовпах³. Так, на кінець XIX ст. у місті на головних вулицях стояло 17 спеціальних стовпів для розклеювання оголошень та афіш. Управа пропонувала збирати орендну плату за розклеювання оголошень, по 1 руб. 50 коп. за 100 примірників приватних оголошень на піваркуша і 3 руб. за 100 екземплярів афіш розміром в цілий аркуш. Але міська дума відхилила цю пропозицію⁴.

Засобом реклами також слугували різноманітні вивіски на магазинах. Як свідчать спогади сучасників, кожна вивіска була розрахована на свою групу покупців: сільські жінки збиралися біля магазину, що мав назву “Оце Таньчина лавка”; готовий одяг, різний за фасоном та цінами, можна було придбати в магазині “Мужских портных братьев Ороновых”. Були і курйозні назви, як, наприклад, “Мужских портных дел мастер, он же и мадам”. Вивіски магазинів та інших закладів, що пропонували свої послуги населенню, були лаконічними та змістовними. Так, вивіска місцевої перукарні сповіщала перехожих про те, що: “Здесь стригут и бреют”⁵. Були й інші подібні вивіски, наприклад, шинок, на розі вул. Шосейної та Воскресенської (проспект Миру, у районі сучасного Центрального ринку), мав гучну назву – “Не минай!”. Крім цього, на фасаді кріпилася реклама – на величезному щиті був зображений молодий чоловік з великим шматком ковбаси. Розташована поруч реклама містила зображену тарілку з їжею⁶.

Особливо своєрідною була реклама під час проведення ярмарків, на які приїздили торговці з різних міст Російської імперії. Широко використовувалась візуальна реклама, що мала на меті створити яскравий образ пропонованого товару, за рахунок не лише самих вивісок, але й оздоблення торгових та розважальних балаганів. Один з чернігівських мешканців згадував, що на вході до шашличної, власником котрої був вихідець з Кавказу, красувалася вивіска: “Вход в шашлычную из свежего барашка”⁷. Іноді, той чи інший товар або вид послуг рекламували на вулиці спеціальні глашатаї. В таких випадках наголошувалося на дешевій ціні або ж гарній якості. Торгова усна реклама мала дві різновидності: форму “викриків” та “прибауток”⁸. Такий вид розваг як цирк рекламували саме так, виголошуючи на вході до нього: “Пять копеек за вход – небольшой расход, пожалуйста, пожалуйста!”. При цьому з приміщення цирку лунала дзвінка музика, що теж не могло не привертати увагу публіки⁹. Під час ярмарків у місті працювали балагани, де ставили невеликі театралізовані постановки або циркові номери. Як правило, біля них працював так званий “балаганный зазывала”, він шанобливо звертався до перехожих, перераховував гіперболізовані “чудеса” і “диковинки”, які чекали на них у балагані, і запевняв, що заклад користується попитом публіки, хоча не завжди це відповідало дійсності¹⁰. Деякі розважальні балагани мали балкони, які також використовували в цілях реклами. Саме з балконів клоуни та спеціальні глашатаї зазивали публіку відвідати їх виступи. Іноді на балконах розігрували невеличкі комічні сцени з метою зацікавити глядачів. В останній чверті XIX ст. виник цілий балконний жанр – раус. Слово “раус” означало балкон, пізніше так почали називати сценки, що розігрувалися на цих балконах. У Чернігові також використовували таку форму реклами. Зазвичай було дві дійові особи: клоун та особа, що з ним розмовляла¹¹.

Як засвідчувала практика, не завжди рекламовані послуги були якісні. Так, у штаті міських бань, які належали чернігівцю Соколовському, був спеціальний “зазивальник”, який ходив по місту і, розмахуючи віником, кричав: “Соколовський у баню! Соколовський у баню”. Треба було розуміти, що ці заклики означали: “Запрошуємо у баню Соколовського”. Та ці лазні, згадував сучасник, “були темні, тісні, погано обладнані та брудні. Оскільки “Монополія” Соколовського не користувалася особливою популярністю, вулицями був змушений ходити “зазивальник”¹².

Реклама, розміщена на шпальтах періодичної преси, пропонувала не тільки товари, але й послуги, надавала інформацію як про місцеву продукцію, так і про столичні магазини та їх асортимент. Рекламні оголошення повідомляли про

можливість придбати вже готові предмети вжитку – це могли бути знаряддя праці, меблі, посуд тощо. Таким чином, жителі дізнавалися про нові товари та мали змогу їх замовити. Обов'язковою складовою рекламного оголошення була розповідь про товар, його особливості та переваги, як правило, зазначалося, що ціни найдешевші або повідомлялося про знижки. Іноді зазначалися зв'язки магазину з іноземними постачальниками та вказувалося, що магазин або фірма існує не перший рік, що спонукало потенційного покупця більше їм довіряти. В кінці зазначалася адреса та умови, на яких можна було замовити пропонований товар. У деяких оголошеннях застерігали від підробок та вказували на ознаки, що засвідчували їх справжність. Це могли бути фірмові знаки, спеціальні ємності, в яких містився пропонований товар. Протягом ХІХ ст. вигляд рекламних оголошень змінювався. З'являлися нові шрифти та прийоми візуального маніпулювання інформацією. Також поступово збільшувалась кількість ілюстрованих оголошень – товар уже не лише описували, але й намагалися показати.

Шпальти місцевої газети “Черниговские губернские ведомости” постійно містили рекламні оголошення. За типом пропонованих товарів їх умовно можна розділити на кілька груп. По-перше, ті, що пропонували друковану продукцію: книжки, журнали, газети. При цьому рекламодавці враховували вікові, освітні та інші якості потенційних покупців. Наприклад, якщо пропонували журнал для юнацтва, то коротко характеризували його зміст: “Открыта подписка на новое периодическое издание, для русского юношества, под названием: “Час досуга”. В состав этого журнала войдут следующие отделы забав и увеселений: игры в саду, на дворе, в поле или вообще на воздухе; игры общественные в комнате; игры гимнастические; игры, изошряющие ум и соображение; игры театральные”¹³. У жіночої аудиторії попитом користувалися часописи, що присвячувалися моді, мистецтву, літературі. Так, видавництво Санкт-Петербурзького журналу “Северный Цветок” детально повідомляло не тільки про зміст видання, але й обсяг сторінок, наявність ескізів, виготовлених французькими художниками спеціально для нього: “Сведения о всех замечательных явлениях модного мира, о новых нарядах, головных уборах, прическе. Приложения. Числом более 200 будут состоять из модных картинок, рисунков, узоров, выкроек, музыкальных пьес для пианино, фортепиано. 4 раза в год – картинки мужских модных нарядов, которые заказаны Парижскому художнику”¹⁴. Вказувалася і ціна – 10 руб. на рік. Для передплатників встановлювалися заохочувальні премії: “музыкальный альбом – из 12 новейших танцев; практическое руководство к распознаванию дойных коров и уходу за ними, энциклопедическое руководство к вышиванию по канве, шерстью, шелком; руководство к изучению акварельной живописи в 6 уроков”¹⁵. Модні журнали користувалися попитом і у чоловічої аудиторії, про що свідчать оголошення такого змісту: “Мужской модный журнал, единственный в русском и немецком языках. Содержит в себе описание мужских мод, выкройки с объяснениями, а так же детские моды. Известия и объявления о новых материалах и новостях мужского костюма и туалета. Кроме того, объявления наилучших и известнейших фирм швейных машин и их агентов и пр. Подписная цена: с доставкой и пересылкой в год 7 руб. на 1/2 года – 4 руб.”¹⁶

Книжкові магазини постійно повідомляли про передплату на газети та журнали: “Книжный магазин М.Н. Кранца, в Чернигове принимает подписку на все русские журналы и газеты на 1866 год, по опубликованным от редакции ценам. Требования на журналы и газеты немедленно отправляются в редакции, с тем, чтобы они, уже от себя, рассылали подписчикам, по их адресам, периодические издания, тотчас после их выхода. Также можно получить через магазин Кранца все иностранные журналы и газеты, по доступным ценам, объявленным столичными книгопродавцами. В этом же магазине продаются все вновь выходящие русские книги и имеется большой выбор детских книг для елки, на рус., фр., нем. языках”¹⁷. Книжкові магазини рекламували надходження до них портретів імператора, зазначаючи, що: “Портрет является превосходным и необходимым украшением присутственных мест, земских

учреждений, городских дум, кабинетов, канцелярий, камер мировых судей, классных комнат в учебных заведениях, различного рода контор”¹⁸.

З рекламних оголошень можна було довідатися про відкриття нових магазинів, перукарень чи інших закладів, наприклад, в одному з оголошень повідомлялося: “Недавно прибывший в г. Чернигов мужской портной Викентий Родан имеет честь известить, что в открытом им заведении принимаются и исполняются в самом скором времени и по новейшим фасонам заказы разного мужского платья”¹⁹. Цей заклад знаходився “против Цареградской гостиницы, в доме г. Мухи” (вул. Шосейна – нині проспект Миру)²⁰. Ще один магазин повідомляв: “Варшавский магазин мужского платья. Шоссе д. Безкоровайного, против клуба. Большой выбор готового платья и материалов для приема заказов: статского, военного и форменного платья всех министерств. Принимаются также заказы по золотошвейным работам. И. Розенберг”²¹. В іншому повідомлялося: “Магазин часов. Золотых, бриллиантовых и оптических вещей С.М. Шлепянова. В Чернигове, Шоссейная ул. (проспект Миру), собственный дом. Телефон № 32. Часы с ручательством за ход”²².

З одного оголошення дізнаємося про квіткову торгівлю Г.В. Терентьева, що розташовувалася на Шосейній вул. (проспект Миру): “Постоянно большой выбор семян всех сортов, огородных, цветочных и декоративных газонных трав, а также живых и искусственных, комнатных цветов, корзин, венков. Принимаются заказы на букеты живых цветов и др. изящных изделий во всякое время года, а также принимаются заказы на всевозможные садовые работы, под руководством опытного садовника”²³. Текст повідомлення доповнювався ілюстраціями квітів. Чернігів іноді відвідували заїжджі торговці, про що також повідомляли оголошення: “Садовник из Парижа г. Жиру и К.° объявляет, что у него продаются разного рода сорта цветочные и огородные семена, а так же разные оранжерейные растения, цветочные луковичы и разных сортов фруктовые деревья. Продается также самых лучших и разных сортов роза. Цена всему очень умеренная. Все это можно видеть и приобретать покупкой в г. Чернигове, в доме купца Федора Беляева, на Боговяленской ул., близ базара. Садовник Жиру пробудет в Чернигове не более 15 дней”²⁴. Інше оголошення інформує про приїзд до Чернігова торговця медичних інструментів: “Оптик Зальцфиш прибыв из Одессы в Чернигов с большим выбором разных инструментов и вещей, объявляет, что в магазине его, помещающемся в доме Николая Войтиченка на Красной ул., имеются для продажи, в значительном количестве оптические, физические, математические и хирургические инструменты, спиртомеры Траллеса, очки со стереоскопическими стеклами, для сохранения и укрепления зрения, ново улучшенные”²⁵. Місцеві торговці постійно повідомляли про надходження до їх магазинів нового товару: “В книжном и галантерейном магазине А. Данюшевского в Чернигове, получены и поступили в продажу учебные книги, письменные принадлежности и в большом выборе ноты, вновь получены галантерейные товары, а также получен большой выбор швейных машин новейшей конструкции”²⁶. Рекламували товари для дому, інтер’єру кімнат: “Обои получены в большом выборе в магазине П.П. Цвета”²⁷. Будівельні матеріали: “Некоторые домовладельцы устроили у своих домов тротуары из местного кирпича, не выдерживающего мокроты, поэтому и замечается уже их непрочность. В видах интересов гг. домовладельцев и спроса на тротуарный кирпич, на заводе Б.С. Красильщикова заготовлена значительная партия кирпича-железняка, не уступающего в качестве киевскому, с ручательством за прочность своего кирпича и с обязательством немедленной перемены испортившихся кирпичей, уложенных уже в тротуарах. Цена за 100 штук: шестигранный – 17 руб. 50 коп., 15 руб. и 13 руб., квадратный 24 руб., продолговатый – 20 руб. и 12 руб. Образцы кирпича-железняка можно видеть в обеих полицейских частях и в городской управе. С требованиями обращаться в дом купца В.С. Красильщикова”²⁸.

Деякі магазини мали в своєму асортименті найрізноманітніші товари, іноді зовсім не пов’язані за своїм призначенням, наприклад: “В магазине Братьев Селюковых в г. Чернигове производится продажа охотничьего пороха и

принадлежностей охоты, как то: револьверов, ружей, патронов, дробы и прочее, надгробных металлических венков и церковных принадлежностей. Инструментов: слесарных, столярных, плотничных, железа сибирского: сортового и листового, гвоздей: проволочных и сибирских, приборов: оконных, дверных и печных, цемента, извести, алебастра, кирпича Грабовского и прочее, большой выбор обоев самых разнообразных рисунков. Краски сухие и масляные”²⁹. А дехто, рекламуючи товари, пропонував і свої послуги, як, наприклад, магазин хутряних виробів: “Сибирский меховой магазин принимает на хранение от моли на лето меховые вещи. В магазине громадный выбор всевозможных мехов”³⁰.

Серед освіченої та заможної частини населення міста попитом користувалися музичні інструменти, тому відповідно і рекламні оголошення намагалися задовольнити потреби покупців: “Пианино от 450 до 600 руб. продаются у П. Юргенсона. Москва, Неглицкий проезд, № 10, комиссионер Императорского русского музыкального общества и Московской консерватории”³¹. Місцеві магазини також мали у своєму асортименті музичні інструменти, про що і повідомляли публіку, супроводжуючи текст відповідними малюнками: “Рояли, пианино и фисгармонии первой обширнейшей в юго-западном крае фабрики А. Стробль. Продаются в г. Чернигове в квартире М. Кранца, Гончая ул., дом Гусева”³². Також розміщували рекламу про свою продукцію виробники: “Федор Кох известить почтенную публику, что в разных местах продаются рояли, фортепиано из фабрики И. Коха. Для осмотра их, можно обратиться: в Чернигове к г. учителю музыки Келеру”³³.

Деякі оголошення розміщувалися спеціально до свят та інформували жителів про необхідні товари: “В магазине братьев Селюк получена тамбовская ветчина (окороки). Пасхальная мука высших сортов известных мельниц”³⁴.

Окрему групу пропонованих товарів становили косметичні засоби. Серед них провідне місце займало туалетне мило. В оголошеннях повідомлялося про його властивості покращувати стан шкіри, змивати засмагу та темні плями на тілі. Також його рекомендували застосовувати для покращення стану волосся. Зазначалося також про дозвіл на використання: “Московским Врачебным Управлением разрешено, как не содержащее вредных для здоровья веществ на общих основаниях торговли мыло провизора А.М. Остроумова, против головной перхоти. Продается по 30 коп. за кусок”³⁵. Придбати ці товари можна було в місцевих аптеках або в аптекарських та парфумерних магазинах³⁶. З приводу відкриття одного місцевого магазину аптечних та косметичних товарів власник повідомляв: “Косметические средства по своему качеству и безвредности могут удовлетворить самый взыскательный вкус. Непосредственные сношения с заграничными торговыми домами и нашими русскими производителями дают мне возможность отпускать товары по тем самым ценам, какие существуют на них у наших столичных магазинах”³⁷.

Оголошення також інформували про розташування у місті готелів. Як правило, повідомлялися адреса, ціни проживання та харчування в них, детально описувалися вигоди, якими можна було скористатися: “Гостиница “Царьградская” со вновь открытыми номерами, комфортабельно обставленными, со всеми удобствами по новой системе. При гостинице первоклассный ресторан и сад. Гостиница, кухня и сад освещены электричеством”³⁸. Також повідомлялося: “В саду при “Царьградской” гостинице ежедневно можно иметь завтраки, обеды и ужины. В 12 часов дня и по вечерам – горячие пирожки. С 7 часов вечера ежедневно в саду будет играть музыка. При гостинице – номера от 50 коп. и дороже”³⁹. “Александровска гостиница в г. Чернигове, в самом центре города. Номера от 75 коп. в сутки и дороже. Всевозможные удобства для приезжающих. Первоклассный ресторан. Электрическое освещение и телефон”⁴⁰. “Вновь открыта русская гостиница “Восток”. Борисоглебска ул. возле самого Собора и присутственных мест. Тишина и полное удобство. Номера от 50 коп. до 1 руб. 50 коп. Можно иметь домашние обеды”⁴¹.

У таких оголошеннях вирізнялися оригінальністю звернення власників до

потенційних постояльців, аби ті їхали саме до їхнього готелю і не зважали на поради візників. Щоб підкреслити солідність та авторитетність закладу, часто в оголошенні повідомлялися прізвища відомих людей, які раніше зупинялися в номерах готелю⁴². Також з рекламних оголошень жителі міста дізнавалися про дешеві та комфортні місцеві лазні⁴³.

Рекламою забезпечувалася і торгівля на Красній площі, при цьому подавався детальний опис усіх позитивних моментів, що стосувалися безпосередньо товару: "Торговля Б.В. Захаровича открыта с 15-го августа 1895 г. Все товары получены с первых рук, что дает возможность продавать по выгодным ценам, дешевле Киевских и Гомельских. Торговля помещается на Красной площади, в лавках против торговли г. Свечникова"⁴⁴.

Оголошення розміщували і місцеві жителі, які бажали продати свої речі, наприклад: "В г. Чернигове, на красной площади, в доме статского советника Л.Ф. Ярошевицкого продаются две новые лучшего фасона кареты с принадлежностями, одна 2-х местная, а другая 4-х местная, хорошей работы и легкая на ходу, по дешевой цене. Желающие видеть их могут спросить в упомянутом доме кучера Якова"⁴⁵. Серед пропозицій купити щось зустрічалися найрізноманітніші, наприклад: "Продаются чистокровные щенки-доги. Датской породы. Магистратская ул., дом Е. Петровой"⁴⁶.

Окрему групу становили оголошення, які сповіщали про продаж маєтків як в самому Чернігові, так і по всій губернії, де чітко вказувалася дата проведення заходу, опис майна та ціна⁴⁷. Зазвичай детально описувався пропонований будинок, усі вигоди в ньому: "Продается на Бобровице в четверть версты от г. Чернигова дом, со всеми хозяйственными постройками, фруктовым садом, огородом, луговой землей, последняя цена 4 000 руб."⁴⁸. Інше оголошення докладно інформує про житло: "Продается усадьба 875 кв. сажень, с находящимися на ней домом на каменном фундаменте с жильем в нижнем этаже, крытый железом и с холодными постройками. Дом о 9 комнатах, кроме передних, коридоров и кладовых. Холодные постройки: а) каретный сарай, конюшня и амбар под одной крышей, б) два сарая также под одной крышей, в) деревянный сарай и кроме того мелкие постройки. Границы усадьбы: 1) сторона (фасад) мостовая улица, тут же – против дома водопроводный кран; 2) Александровска площадь – базар, 3 и 4) соседние постройки. О цене и условиях узнать по адресу: г. Чернигов, на Новом базаре, у домовладельца Э. Теффенберга"⁴⁹.

Крім продажу, пропонували житло в оренду: "На театральной площади, против театра, в доме Серафимовича отдается в наем флигель, во дворе о шести комнатах, с передней, кухней, каменным погребом, конюшней и сараем для дров, при нем сад с беседкой и террасой, выходящей в сад. О цене спросить в д. Серафимовича по Воздвиженской улице. Внутренность квартиры отделано комфортабельно"⁵⁰. Можна було винаймати і частину квартири: "Две барские комнаты со многими удобствами отдаются – Александровска ул., дом Данюшевского"⁵¹.

Надавали в оренду не тільки квартири, але й заміські дачі, призначені для відпочинку в літній період заможних городян⁵². Зазначалося місце розташування дачі, як правило, в мальовничому куточку: "Отдаются в наем на лето дачи. В саду при сосновом лесе, в 4 версты от Чернигова, со всеми удобствами для жильцов"⁵³. А також земельні ділянки для їх будівництва: "Отдаются в наем селидебные места под постройки, по частям. В числе 11 десятин, в черте и за чертой города Чернигова, около Богоугодных заведений, по обеим сторонам Киевского шоссе, за условленную плату, или с тем, чтобы помещик в течении условленного числа лет пользовался выстроенными на свой счет постройками, а за тем все постройки поступали бы в собственность владельца земли. Местность земли наиболее удобна для постоянных дворов и кузниц"⁵⁴.

В оголошеннях можна було знайти інформацію про продаж інших речей чи навіть торговельних місць, наприклад, у номері місцевої газети повідомлялося: "Рухома лавка Чернігівського міщанина Єврея Абрама Вибойщикова, що знаходиться в м. Чернігові, оцінена в 50 руб. сріблом"⁵⁵ або ж "Дворове місце, що належить

Поручику Соколовському, знаходиться в Чернігові, оцінене в 25 руб. сріблом”⁵⁶.

З рекламних оголошень жителі дізнавалися про розпродаж товарів у місцевих магазинах. Наприклад, повідомлялося, що “в магазині К. С. Рекса. В доме В. П. Гутмана на шоссе. По случаю прекращения торговли назначается ежедневно с 3 ч. пополудни окончательная распродажа мужской, дамской, детской обуви петербургских фабрик со скидкой 20%”⁵⁷.

Крім товарів, пропонували також ряд послуг. Зокрема, зустрічалися пропозиції взяти на навчання юнаків та готувати їх до вступу в навчальні заклади. При цьому батькам потрібно було платити за навчання, проживання та харчування у будинку вчителя⁵⁸. Так, наприклад, в одному з оголошень повідомлялося: “Занимаясь приготовлением молодых людей от 12 до 18 к поступлению во все классы Военно-Учебных Заведений и прямо в действительную службу в Юнкера Гвардии, Артиллерии и Армии. Плата за преподавание одному человеку в год 60 руб. сер., за стол и квартиру 90 руб. сер., 1/2 означенной суммы должна быть уплачена вместе с поступлением учеников, а остальные по истечении года”⁵⁹. В інших випадках, йшлося тільки про проживання на квартирі гімназистів⁶⁰. Деякі вчителі давали уроки танців, з цього приводу повідомлялося: “Прибывший из г. Киева танцевальный учитель Киевского Института Благородных Девиц Г. Граутевский предлагает свои услуги и обучает всем новейшим бальным танцам, на каковой предмет имеет залу для преподавания этого искусства для гг. кавалеров в том же доме, где и квартирует. Для особ женского пола предлагает согласоваться по кадрилино в домах их, или их знакомых, куда сам будет иметь честь приезжать для преподавания. Относительно платежа будет цена весьма умеренная назначена”⁶¹. Також можна було отримати приватні уроки іноземної мови: “Желающие брать практические уроки французского языка за 3 руб. сер. в месяц благоволят адресоваться во вновь открытый магазин книг и журналов М. Кранца – рядом с Варшавским магазином Бернарда”⁶².

Зустрічалися пропозиції, коли вчителі готові були на переїзд, тобто жити в сім’ї свого учня. В таких оголошеннях повідомлялася назва закладу, в якому здобував освіту вчитель, говорилося про його досвід⁶³. Свої оголошення розміщували і лікарі, що проводили лікування нетрадиційними або новими в медицині методами, наприклад, в одному оголошенні повідомлялося: “электрическое лечение, излечивающее многие, до сих пор бывшие неизлечимыми, болезни, внедренное в недавнее время в медицинскую практику парижским доктором Душенном и оказавшее столько блестящих, почти чудесных исцелений в нашей столице. Считаю своей обязанностью довести до сведения публики об открытии такого метода лечения и у нас, в Черниговской губ. Медик Шостенского капсюльного заведения Коллежский ассесор П. Музыкантов”⁶⁴. Місцеві чернігівські лікарі також розміщували свої оголошення, де зазначали свою спеціалізацію, час прийому пацієнтів та адресу розташування свого кабінету: “Зубной кабинет Софии Лившиц. Принимает по зубным болезням и заказы искусственных зубов. Квартира в доме Маркельса, угол Шоссейной и Бульварной. Среда, пятница, воскресенье”⁶⁵. Як правило, одночасно можна було знайти оголошення кількох лікарів з одного напрямку медицини: “Зубной врач Л.О. Мечерет. Принимает больных по болезням полости рта и болезни зубов. Искусственные зубы, пломбы, наркоз. Прием от 9 до 3 ч. дня и от 5 ч. дня до 7 ч. вечера”⁶⁶.

Ремісники також розміщували свої оголошення на сторінках місцевої преси: “Мастер жестяных дел, из г. Вильно, Г. З. Виленский, живущий постоянно в г. Чернигове, приготовляет очень удобные прочные и простого устройства купальни, с дождиком сверху, снизу и кругом с боков, без шкафов или в шкафах. Купальни эти переносимы или перевозимы, ибо разбираются. Также приготовляет особые снаряды с одним дождиком, на голову и на все тело падающим сверху в виде широкого конуса”⁶⁷.

Зазвичай, рекламні оголошення, розміщені на шпальтах газет, повторювалися в трьох наступних номерах, що мало підсилити їх вплив на читача.

Своєрідним засобом реклами була благодійність. Після проведення благодійних заходів, списки осіб, які зробили пожертви, з’являлися на сторінках періодичних

видань із зазначенням їх роду діяльності та суми пожертвуваних грошей. Так, “Черниговское губернское попечительство детских приютов” в одному з номерів місцевої газети повідомляло про пожертви на користь цього закладу, і серед інших прізвищ було зазначене ім'я відомого чернігівського купця П.Н. Цвета⁶⁸. Про проведення благодійних концертів, спектаклів на користь дитячого притулку також повідомлялося в пресі із зазначенням прізвищ жителів міста, які долучалися до подібних заходів⁶⁹. Зазвичай дирекція дитячого притулку через газету висловлювала подяку особам, які надавали допомогу їхнім вихованцям⁷⁰. Таким чином, місцеві купці, власники крамниць мали змогу прорекламувати свій заклад та привернути до нього увагу читачів.

На сторінках місцевої преси Чернігова можна було зустріти статті, присвячені новим винаходам. Як правило, вони стосувалися кімнатного освітлення, опалення та оздоблення кімнат. Такі розповіді наголошували на перевагах того чи іншого предмета, економності та зручності у користуванні. Це теж слугувало рекламою, оскільки привертало увагу потенційних покупців до винаходів. Так, розповідаючи про новий спосіб освітлення кімнат за допомогою “шандорино-гасовой свечи”, зазначали: “горит без светильни, без иглы, без запаха, без дыма, без копоти, без стекла. Всегда одинаковым и для глаз приятным пламенем и никогда не становится короче. Не менее важно заметить, что на всех шандориновых лампах и свечах должен быть орел, мое имя и патент (привилегия), а все, которые не имеет этих примет, непременно подделаны. Цена шандорину для шандориновых ламп: В Санкт-Петербурге. – 11 коп. фунт, в Москве – 13 коп. фунт. Главное агентство для Черниговской губернии и склад находится в магазине П.Н. Цвета – Сыновей в г. Чернигове”⁷¹. Наприклад, розповідаючи про телефон, в статті повідомлялося про його можливості, детально описувався принцип його роботи, також зазначалися ціна та витрати, пов'язані зі встановленням апарата⁷².

Видавництва постійно нагадували своїм читачам про можливість розміщення реклами на шпальтах своїх газет: “Типография рекомендует господам коммерсантам, торговым и промышленным заведениям и, вообще всем имеющим надобность в публикациях, помещать их на страницах Губернских Ведомостей”. Пропонувалося також друкування афіш, оголошень, прейскурантів, при цьому зазначалося, що ціни помірні⁷⁴.

Ціна за розміщення оголошення, наприклад, на шпальтах місцевої газети “Черниговский листок”, залежала від розміру повідомлення: за 10 рядків – 15 коп., 15 рядків – 25 коп., 20 рядків – 30 коп., 25 рядків – 40 коп., 30 рядків – 50 коп., 40 рядків – 75 коп., 50 рядків – 1 руб. сріблом. За триразове друкування оголошень перших шести розрядів плата подвоювалася, а до двох останніх – додавалося зазначеної ціни – 50 коп. сріблом⁷⁵. На кінець XIX ст. видавництво розміщувало оголошення на сторінках “Календаря Черниговской губернии” з розрахунку – 8 руб. за аркуш і 5 руб. за оголошення в піваркуша. Можна було розміщувати не тільки текст, але й малюнки, для цього замовнику потрібно було надати відповідні ескізи. Оголошення друкувалися згідно з чергою, по мірі їх надходження. Особи, що бажали розмістити свої повідомлення, надсилали їх до Губернського статистичного комітету разом з грішми⁷⁶. Плата за розміщення оголошень на сторінках “Памятки Черниговской губернии” становила – 6 руб. за аркуш тексту і 4 руб. за піваркуша⁷⁷.

Ціни на періодичні видання були різними, але значно нижчими, ніж плата за розміщення оголошень. Так, річна передплатна ціна “Черниговских губернских ведомостей” з урахуванням доставки на середину XIX ст. становила: на сірому папері – 3 руб. 25 коп., на білому – 4 руб. сріблом⁷⁸. А на кінець століття – 6 руб. 20 коп. з доставкою по Чернігову та в інші міста губернії⁷⁹. “Черниговская Памятка” в кінці XIX ст. була в продажу за ціною 75 коп.⁸⁰ У цей же період видання “Календаря Черниговской губернии” коштувало 1 руб. До того ж надавалася 15 % знижка магазинам і бібліотекам, які замовляли не менше 10 примірників⁸¹.

Таким чином, реклама була частиною повсякденного життя городян XIX – XX ст., відображаючи їх щоденні запити щодо товарів та послуг. Аналізуючи

тогочасну рекламу, можна виокремити основні групи товарів, що користувалися попитом у городян, дізнатися про смаки та вподобання різних прошарків населення. Реклама була присутня на вулицях міста у вигляді різноманітних вивісок на магазинах, перукарнях тощо. Візуальна реклама слугувала своєрідним орієнтиром серед розмаїття крамниць для неписьменної частини населення. Реклама відбивала і національні особливості продавців, їх винахідливість при вирішенні питань збуту товарів. За допомогою реклами продавці намагалися розширити коло споживачів своєї продукції. Місцеві торговельні заклади пропонували продукцію легкої та харчової галузей промисловості, предмети першої необхідності. Крім того, можна було знайти інформацію і про ексклюзивні речі. Серед оголошень розміщувалися пропозиції як місцевих, так і столичних підприємців. Реклама враховувала смаки, бажання та купівельну спроможність місцевих жителів та намагалася їх задовольнити. Тому покупці могли знайти інформацію як про вишукані, коштовні речі, так і про звичайні, дешеві.

1. Вільшанська О.Л. Реклама на рубежі XIX – XX ст. у повсякденному житті населення України / О.Л. Вільшанська // Проблеми історії України XIX – XX ст. – 2006. - Випуск XII. – С.87.
2. Лебедев-Любимов А.Н. Психология рекламы / А.Н. Лебедев-Любимов. – Спб., 2004. – С.9.
3. Свод постановлений Черниговской городской думы 1893-1897. – Типография Губернского Сводства. – Чернигов. – С. 105.
4. Там само. – С. 113-114.
5. Держархів Чернігівської області, ф. Р 1275, оп. 1, спр. 18, арк. 5-6.
6. Там само. – арк. 5.
7. Там само. – арк. 5-6.
8. Некрылова А.Ф. Русские народные городские праздники, увеселения и зрелища. Конец XVIII – начало XX века / А.Ф. Некрылова. – Спб., 2004. – С. 38.
9. Держархів Чернігівської області, ф. Р 1275, оп. 1, спр.18, арк. 7-8.
10. Некрылова А.Ф. Русские народные городские праздники, увеселения и зрелища. Конец XVIII – начало XX века / А.Ф. Некрылова. – Спб., 2004. – С. 153.
11. Там само. – С. 177, 179.
12. Сапон В. Вулиці старого Чернігова: Історико-краєзнавчі етюди / В. Сапон. – Чернігів: Деснянська правда, 2007. – С. 57.
13. Библиографическое известие // Черниговские губернские ведомости. – 1857. – № 34. – Часть неофициальная. – С. 292.
14. Об издании // Черниговские губернские ведомости. – 1857.- № 42. – часть неофициальная. – С. 358-359.
15. Там само.
16. Открыта подписка // Черниговские губернские ведомости. – 1875. - № 35. – Часть неофициальная. – С.8.
17. Объявления //Черниговские губернские ведомости. – 1865. – № 49. – Прибавление. – С. 310.
18. Объявления //Черниговские губернские ведомости. – 1881. – № 16. – Часть неофициальная. – С. 4.
19. Частное объявление // Черниговские губернские ведомости. – 1857. – № 45. – Часть неофициальная. – С. 386.
20. Там само.
21. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 534. – Часть неофициальная. – С. 4.
22. Черниговская памятка Справочная книжка на 1898/99 год. С рисунками, таблицами в тексте, календарем, адрес – календарем, картой губернии и двумя планами г. Чернигова. Чернигов, 1898.
23. Черниговская памятка Справочная книжка на 1898/99 год. С рисунками, таблицами в тексте, календарем, адрес – календарем, картой губернии и двумя планами г. Чернигова. Чернигов, 1898
24. Частные объявления //Черниговские губернские ведомости. – 1860. – № 12. – Часть официальная. – С. 93.
25. Объявление //Черниговские губернские ведомости. – 1863 – № 17. – Часть неофициальная. – С. 230.
26. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1886. - № 63. – Часть неофициальная. – С. 4.
27. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1887. - № 45. – Часть неофициальная. – С. 2.
28. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1887. – № 11. – Часть неофициальная. – С. 4.
29. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 56. – Часть неофициальная. – С. 4.
30. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1895. - № 387. – Часть неофициальная. – С. 4.

31. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1886. - № 62. – Часть неофициальная.
– С. 4.
32. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 184. – Часть неофициальная.
– С. 4.
33. Частные объявления// Черниговские губернские ведомости. – 1854. – Часть неофициальные.
– № 3. – С. 20.
34. Объявления //Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 399. – Часть неофициальная.
– С. 2.
35. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1886. - № 99. – Часть неофициальная.
– С.4
36. Гигиеническое мыло //Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 218. – Часть неофициальная. – С. 1., Средство для смягчения кожи //Черниговские губернские ведомости. – 1892. - № 26. – часть неофициальная. – С. 4.
37. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1860. - № 34. – С. 253-254.
38. Черниговская памятка Справочная книжка на 1898/99 год. С рисунками, таблицами в тексте, календарем, адрес – календарем, картой губернии и двумя планами г. Чернигова. Чернигов, 1898.
39. Объявления //Черниговские губернские ведомости. – 1894. - № 97. – Часть неофициальная. – С. 1.
40. Черниговская памятка Справочная книжка на 1898/99 год. С рисунками, таблицами в тексте, календарем, адрес – календарем, картой губернии и двумя планами г. Чернигова. Чернигов, 1898.
41. Там само.
42. Черниговская памятка Справочная книжка на 1898/99 год. С рисунками, таблицами в тексте, календарем, адрес – календарем, картой губернии и двумя планами г. Чернигова. Чернигов, 1898.
43. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1887. - № 22. – Часть неофициальная.
– С. 4.
44. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 599. – Часть неофициальная.
– С. 2.
45. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1863. – № 12. – Часть неофициальная.
– С. 164.
46. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 404. – Часть неофициальная.
– С. 2.
47. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1845. – № 3. – Часть неофициальная. – С. 17.
48. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1873. – № 31. – Часть неофициальная.
– С. 1.
49. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 449. – Часть неофициальная.
– С. 2.
50. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 431. – Часть неофициальная.
– С. 2.
51. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1894. - № 32. – Часть неофициальная.
– С. 1.
52. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 32. – Часть неофициальная.
– С. 1., Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 55. – Часть неофициальная.
– С. 2., Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 176. – Часть неофициальная.
– С. 1.
53. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 479. – Часть неофициальная.
– С. 4.
54. Отдаются в наем // Черниговские губернские ведомости. – 1862. – № 2. – Часть неофициальная.
– С. 12.
55. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1843. – №. 36. – Часть неофициальная.
– С. 304.
56. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1843. – №. 48. – Часть неофициальная.
– С. 427.
57. Объявления //Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 218. – Часть неофициальная.
– С. 1.
58. Частное объявление // Черниговские губернские ведомости. – 1867. - № 22. – Прибавление. – С. 36.
59. Частное объявление // Черниговские губернские ведомости. – 1857. - №41. – Часть неофициальная. – С. 318.
60. Частное объявление // Черниговские губернские ведомости. – 1867. – № 1. – Прибавление. – С. 2.
61. Объявление // Черниговские губернские ведомости. – 1848. – № 40. – Часть неофициальная – С. 259.
62. Частные объявления //Черниговские губернские ведомости. – 1861. - № 9. – Часть неофициальная. – С. 59.

63. Объявления //Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 114. – Часть неофициальная. – С. 1.
64. Объявления. – // Черниговские губернские ведомости. – 1859. – № 11. – Часть официальная. – С. 81-82.
65. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 107. – Часть неофициальная. – С. 1.
66. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 654. – Часть неофициальная. – С. 2.
67. Частное объявление //Черниговские ведомости. – 1859. – № 23. – Часть официальная. – С. 161.
68. Черниговское губернское попечительство детских приютов // Черниговские губернские ведомости. – 1855. - № 30. – Часть неофициальная. – С. 195.
69. Отчет любительского спектакля, данного Черниговским военным обществом, 28 ноября 1882 г. //Черниговские губернские ведомости. – 1882. – № 50. – Часть неофициальная. – С. 1327
70. Изъявление благодарности // Черниговские губернские ведомости. – 1844. – № 4. – Часть официальная. – С. 17.
- 71.Объявления //Черниговские губернские ведомости. – 1869. - № 37. – Прибавление. – С. 47-48.
72. Из области знаний // Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 215. – Часть неофициальная. – С. 1.
73. Типография Черниговского Губернского Правления //Черниговские губернские ведомости. – 1886. - № 7. – Часть неофициальная. – С. 4.
74. Там же. – С. 4.
75. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1861. – № 25. – Часть неофициальная. – С. 158-159.
76. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1895. – № 480. – Часть неофициальная. – С. 1.
77. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 63. – Часть неофициальная. – С. 4.
78. Об издании // Черниговские городские ведомости. – 1857. – № 44. – Часть неофициальная. – С. 378.
79. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 26. – Часть неофициальная. – С. 1.
80. Объявления // Черниговские губернские ведомости. – 1894. – № 114. – Часть неофициальная. – С. 1.
81. Объявления //Черниговские губернские ведомости. – 1892. – № 102. – Часть неофициальная. – С. 4.

В статье раскрываются начальные этапы формирования рекламной сферы в Чернигове в XIX – в начале XX ст. Реклама рассматривается как составная часть повседневной жизни черниговцев. Анализируются средства рекламирования. Обращается внимание на специфику рекламных объявлений и их усовершенствования.

Ключевые слова: повседневность, реклама, объявления, рекламирование.

The beginning of Chernigiv advertisement's development of the XIX th century is opened in the article. There were described the specific means of advertisement. The author tried to show the advertisement as the part of everyday life of Chernigiv's city-dwellers.

Key words: every day life, advertisement, announcement, advertising